

La contradictòria història d'un rei... bo?

Jaume II de Mallorca (Montpeller, 1243 - Palma, 1311), segons el *Llibre de les franqueses i privilegis del regne de Mallorca*, del segle XIV.

Ha passat a la història com un rei basculant entre dues contradiccions: la seva figura es dibuixa entre la traïció al germà, Pere el Gran, rei de Catalunya, València i Aragó, i el tarannà tranquil de bon governant, quan ho va poder fer. El dia 29 de maig farà 700 anys exactes de la seva mort. D'aquí ve que el Consell de Mallorca hagi declarat formalment el 2011 l'Any Jaume II.

És possible que la idea primera que vingui al cap, quan hom evoca la figura del rei Jaume II de Mallorca, sigui una seva galdosa fugida de palau via claveguera. No és que fos aquest l'episodi més significatiu de la seva vida, però sí que va servir, convenientment salpebrat, per a confegir-li una imatge de feblesa i, fins i tot, traïdoria, que el pas dels segles i la historiografia amb prou feines si han pogut matisar.

I és cert que el fill segon de Jaume I es va amagar a palau quan hi va arribar el seu geniüt germà, Pere II, dit *el Gran*, amb intencions intimidatòries. I que finalment va decidir de fugir-ne per un forat. I que va deixar camí obert a les tropes franceses perquè entressin a Catalunya. Però també ho és, tal com rona l'historiador alacantí David Garrido, que "potser no tenia gaire més opcions a l'abast". I que, al capdavall, quan va poder governar els dominis que li havia llegat el pare, ho va fer amb força encert.

Un regne per a un fill. No és intenció explícita de l'historiador cap operació de suposades "restitucions" honorífiques. Però, aprofitant l'avinentesa de la commemoració d'aquest Any Jaume II que encara sembla que hagi d'acabar de prendre força, i des de l'estudi, la compilació i el coneixement dels fets, David Garrido va enllestint un llibre sobre la figura del monarca que publicarà aquest estiu l'editorial Dalmau. Amb la idea de divulgar-ne la figura des dels diversos angles. Per a resseguir la vida al rei traïdor, al rei amable, al covard, al savi. Al "senyor bo e dreturer", segons que el va descriure Ramon Llull. A tots.

Jaume II va néixer a Montpeller l'any 1243. El seu pare, l'alt rei Conqueridor, Jaume I, ja havia fet seves Mallorca i València i vivia la plenitud de l'expansió del seu poder. El menut, després del preceptiu pas per la falda de la mare, la reina Violant d'Hongria, sembla que va ser enviat un temps a París, a la cort francesa. En aquest, diguem-ne, refinament primer és on alguns han volgut trobar la possible

debilitat d'un Jaume que poc tenia a veure, de caràcter ni de res, amb el bel·licós primogènit del rei ros, amb en Pere, destinat a heretar la corona de Jaume I.

De tota manera, Garrido relativitza aquesta possibilitat: "Cal tenir present que de ben menut ja el van dur a fer-se càrrec del govern de les illes, que aleshores comprenia Mallorca i Eivissa (i després, la feudatària Menorca). Tot just tenia tretze anys, quan hi va arribar." S'havia mort l'infant Pere de Portugal, "senyor vitalici de les illes", i el petit Jaume, en nom del pare, el va substituir.

En la formació del príncep hi va tenir paper, per tant, la pràctica política i la gestió directa, però també la no menys directa confrontació bèl·lica (va acompanyar Jaume I en la campanya de conquesta de l'actual sud valencià i de Múrcia, els anys 1265 i 1266) i el tracte amb un dels savis més destacats de l'occident medieval: Ramon Llull era a Mallorca, a la cort, i sembla lògic de deduir que la influència que pogués tenir-hi va afectar també el jove governant. "Hi ha qui creu que va ser preceptor de l'infant", o senescal (és a dir, gran oficial del palau), apunta Garrido. En tot cas, fins que la vida de Llull no va fer aquell tomb dràstic amb la conversió de l'any 1263, sembla que va ser una figura força present en la quotidianitat del secundogènit de Jaume I. Després, un cop fet rei, li va atorgar protecció i ajuda (per exemple, de cara a la fundació del monestir de Miramar, l'any 1276). Perquè, tot i no heretar la corona del pare, Jaume va ser rei. Rei d'un regne privatiu, creat a posta per a ell.

No li tocava. Era el segon. Pere havia de tenir, a dreta llei, la corona catalano-aragonesa. Però l'amatent Jaume pare no va voler deixar el pausat Jaume fill sense tron. I li'n va oferir un a mida: al testament del 1262 (ratificat deu anys després) li llegava el regne de Mallorca, conquerit l'any 1229 (i que incloïa Mallorca, la part reial d'Eivissa i Menorca, aleshores en mans dels sarraïns), a més dels comtats del Rosselló, la Cerdanya, el Conflent, Cotlliure, el Vallespir, Montpeller i el vescomtat del Carladès. No cal dir que al primogènit no li va semblar gens bé la maniobra. I aquest regne privatiu va ser una contínua font de conflictes.

El preferit? "Les relacions entre els dos germans van ser sempre una mica tenses", explica Garrido: "L'un tenia molt de nervi; l'altre era de tarannà més pacífic. L'un es va enfrontar durament amb el pare; l'altre, probablement, n'era el preferit." Només faltava aquesta pugna familiar, aquest tan típic el pare t'estima més a tu, per a acabar d'escalfar una situació ja políticament prou enredada.

Perquè tan bon punt va tenir notícia, el futur Pere el Gran, que el pare li escapçava part de les possessions, va protestar. Secretament, com se solia fer en aquelles circumstàncies: fent constar davant notari, diguem-ne, que acatava la decisió del pare i monarca per obligació,

Ramon Llull va tenir influència sobre Jaume II i en va rebre protecció.

però que no hi estava d'acord, que hi era contrari, que tot.

A la mort de Jaume I, l'any 1276, però, el testament es va consumir. I, alhora, la partició de la corona. Pere II va haver d'acceptar finalment la situació creada, encara que, ens recorda l'historiador, "des del primer moment intenta sotmetre el seu germà". L'any 1279 en va aconseguir el vassallatge. L'altre, val a dir-ho, no s'hi va avenir sense batalla.

"Quan Jaume I crea els dos regnes, creu en la unió per fraternal afecte, i aquest és l'esperit que inspira el famós exemple de la *mata de jonc* que evocarà després Ramon Muntaner", recorda David Garrido. Muntaner, que va escriure la seva *Crònica* a partir del 1325, quan ja tots dos germans i reis feia temps que

eren enterrats, no va fer sang de la "traïdoria" de Jaume II que, en canvi, sí que havia esventat a bastament l'altre insigne cronista reial, Bernat Desclot.

Ben mirat, Desclot va escriure els fets del rei Pere II en una crònica pensada i redactada al seu servei, en l'època dels èxits expansius a Sicília, a partir del 1283; lògic sembla que l'enaltís i que mirés de rebaixar la legitimitat i els actes del germà que se li havia quedat tant de territori. Muntaner, de la seva banda, "intenta ometre" tot l'afer dels pactes de Jaume II amb els francesos: "Ell creu en la mata de jonc, en uns regnes que, separats, es poden arrencar fàcilment però que, units, són una gran potència." D'aquí ve, per tant, que parli amb "simpatia de Jaume II, com si en realitat s'haguera vist obligat a ajudar els francesos quan envaeixen Catalunya". De fet, constata també Garrido, "cal posar-se en la pell de Jaume II: era rei, no tenia cap motiu per a quedar sotmès feudalment al germà ni suportar-ne els manaments. Ara, no tenia un regne amb força econòmica ni, consegüentment, militar, per a plantar cara al germà". I va jugar les seves cartes.

Esclarmunda, poderosa i beata.

Una d'aquestes cartes va ser les aliances amb famílies que sí que en tinguessin, de poder. Com ara la gent de Foix. O la de Cardona.

L'any 1275, Jaume es casava amb la filla del comte Roger IV de Foix i de Brunissenda de Cardona (filla, al seu torn, del vescomte Ramon Folc IV de Cardona). Quedava així emparentat amb dues famílies poderoses que podrien jugar a favor seu en el particular i intens plet amb el germà. Com ho van fer.

El comtat de Foix havia quedat oficialment fora del territori de la corona, després del tractat de Corbeil que va signar Jaume I l'any 1258: en canvi de renunciar a l'expansió occitana, el rei ros obtenia del francès el reconeixement de la seva independència jurídica. "De tota manera", puntualitza Garrido, "Jaume I va continuar considerant el de Foix com un dels comtats catalans, i així el cita al *Llibre dels fets*". Fos com fos, era un comtat gran, ric, i amb terres a Catalunya, també: una peça important al tauler d'escacs on es mesuraven les forces els dos germans. I el rei francès. I el papa. De fet, abans que les hostilitats

Pere II va demanar suport al germà i Jaume, ai, va fer l'orni

impliquessin totes tres corones, i la tiara també, el germà d'Esclarmunda, Roger Bernat de Foix, havia encapçalat una sonada revolta nobiliària contra Pere II (amb el rerefons de la pugna per la supremacia entre la corona i els nobles, i amb l'espurna d'un impost que el rei reclamava sense miraments i els altres es negaven a deixar instituir) que va acabar amb el setge de Balaguer per part de les tropes lleials al monarca i la capitulació dels rebels, el juliol del 1280. Només faltava que Jaume II ajudés el seu cunyat per a acabar d'enterbolir les relacions amb el germà. Es congruïa la tempesta.

El casament amb Esclarmunda, en tot cas, li havia atorgat, al rei de Mallorca, poderoses aliances. I, de passada, una companya de viatge amb qui es va entendre perfectament: va ser un matrimoni polític, com ho eren tots al seu context, però resulta que Jaume i Esclarmunda varen congeniar. Tots dos tenien un alt sentit religiós i van crear al seu voltant una cort de voluntats espirituals. De fet, tal com recorda David Garrido, dos dels seus fills van optar per

la vida religiosa, “incloent-hi el primogènit, Jaume, que se li va fer franciscà, cosa que va ser un gran cop per al pare”. I la reina i tot, que va acabar els seus dies a l'orde de la Mercè, va esdevenir-ne beata (amb dia al calendari: el 22 d'octubre).

Fins al coll de Panissars. Un cop va tenir el pati més o menys endreçat, Pere II se'n va anar a conquerir Sicília. Formalment, navegava devers Tunis, amb intencions de ràtzia o, fins i tot, annexionistes. Però van esclatar les anomenades *vespres sicilianes*, la revolta dels sicilians contra el domini de Carles d'Anjou, i la flota de Pere el Gran va fer-hi cap. I, amb la legitimitat que li donava el matrimoni amb la princesa Constança de Sicília, filla del rei Manfred, es va coronar rei de l'illa. El rei francès, Felip III, es va encendre en flama, va trobar suport en el papa, Martí IV, i van declarar guerra oberta contra el català: amb la potestat de la tiara, li van donar forma de croada i li van dibuixar, a Pere II, un futur d'allò més fosc.

En vista d'una situació que s'agreujava a cada moment (enfrentar-se a la potència que representava França no era cosa fàcil, unir-hi la potestat intimidatòria i excomunicatòria del papa ho acabava de complicar), Pere II va demanar suport al germà. I Jaume, ai, va fer l'orni. O, més que això: va aprofitar la croada per a declarar-se lliure del vassallatge que

tant l'incomodava i que Pere li havia arrencat anys abans. I va signar acords secrets amb el rei francès: Felip III tenia lliure pas per les seves terres fins a les del germà.

L'any 1285, en arribar la primavera, Pere II, davant d'un seguici imponent (i intimidatori), es va plantificar a Perpinyà. I diuen que, d'entrada, per a no rebre'l, Jaume II va fer el malalt. Però que l'altre se li va instal·lar a casa amb tota la fatxenderia. I que, a la pràctica, el rei de Mallorca quedà retingut. D'aquí ve la famosa fugida, més o menys indigna, més o menys inevitable, per la claveguera. Mentrestant, Pere va trobar, en el registre que va fer dels papers del germà, els documents que havia signat amb el rei francès. I “d'ací ve el blasme que apareix a la crònica de Bernat Desclot”, apunta David Garrido.

Per a copsar potser part de la contradicció en què va viure atrapat Jaume II podríem posar dos exemples de les reaccions que van suscitar tots aquells fets entre la població: d'una banda, hi ha l'alarma dels habitants de Perpinyà per l'absència del rei; temien que els homes de Pere no l'haguessin mort, que no el tinguessin presoner, que vés a saber, i es van amotinar en protesta, reclamant “que els tornaren el seu bon rei en Jaume”. Pere II va haver de deixar Perpinyà. Se'n va endur, però, Esclarmunda, embarassada, i els fills per ostatges: va alliberar la reina i la filla més menuda, Sança, en

EL TEMPS

JOSEP RENALIAS

Dos dels edificis emblemàtics nascuts a l'empara de Jaume II: el castell de Bellver, a Palma, i el Palau dels Reis de Mallorca, a Perpinyà.

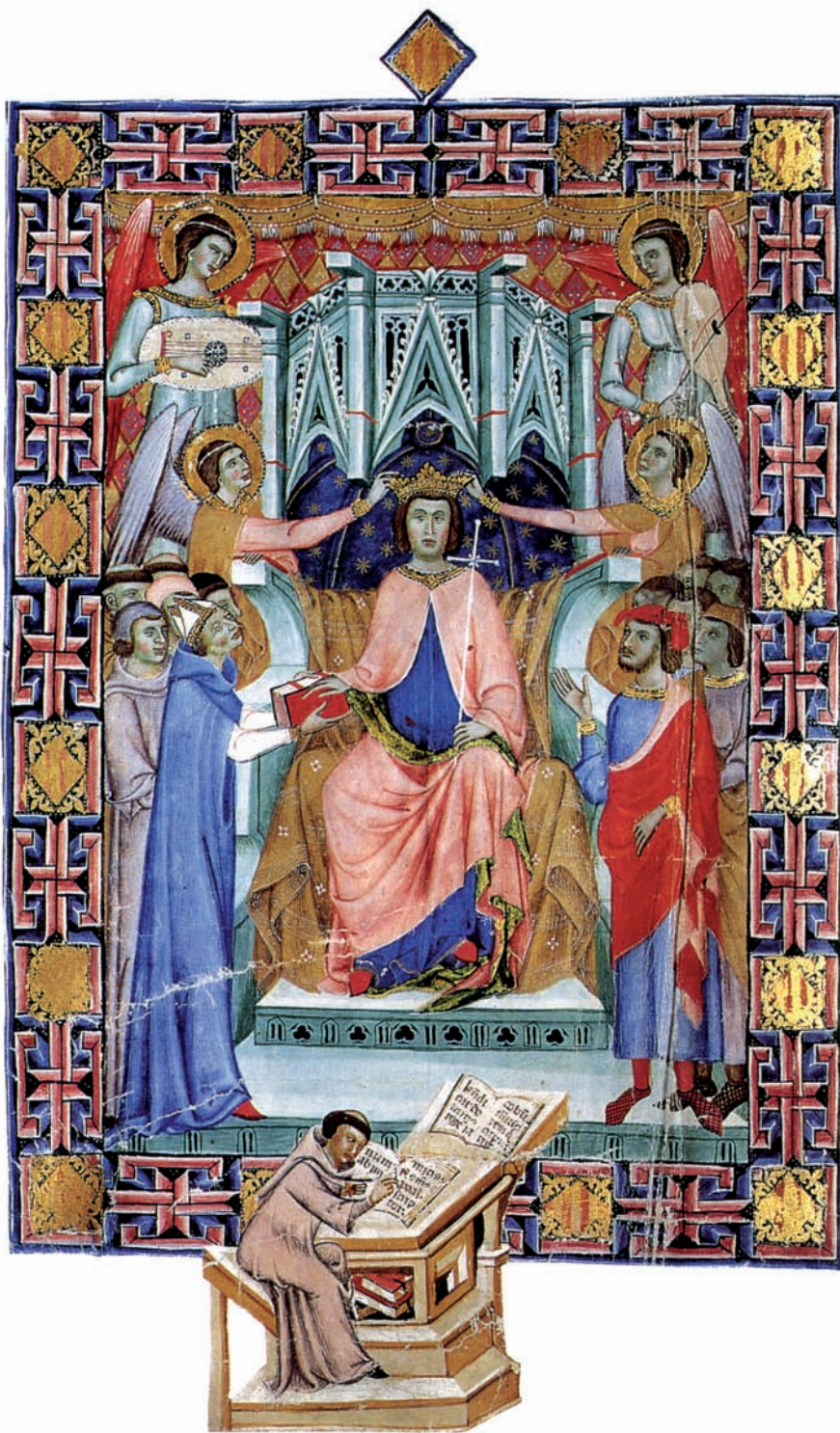
deixar enrere el Rosselló, però es va emportar els altres infants fins a Torroella, per a tancar-los com a penyores allà al castell.

D'una altra banda, hi ha la reacció dels rossellonesos contra la invasió francesa. Per l'animadversió històrica. I perquè les tropes de Felip III no tractaven els catalans del Rosselló com a aliats, sinó com a habitants d'una terra de conquesta: els abusos van ser continus i culminaren en l'ignominiós incendi d'Elda.

El cas, malgrat tot i contra tot pronòstic, fou que Pere el Gran va guanyar la d'entrada desigual confrontació. I que al coll de Panissars va quedar desfet l'exèrcit francès. "Ningú no s'ho esperava", ens explica David Garrido: "Ni el rei de Castella ni el francès ni Jaume II ni ningú. De fet, també s'ha de mirar l'actuació de Jaume II sota el prisma del poder de la monarquia francesa: va fer allò que va considerar més correcte de cara a mantenir els seus senyorius. No s'ha d'oblidar, a més, que ell mateix també estava exposat a un possible atac francès al Rosselló. Va preferir ser-ne aliat".

Les raons que pogués tenir Jaume II, però, no devien convèncer ni mica ni gota el seu germà. Perquè de seguida va planificar l'assalt a Mallorca. Aquell mateix 1285, amb venjatives ganes de passar comptes. Ho tenia tot preparat, menys la salut: va caure malalt, a Vilafranca, i ja no es va tornar a alçar. Si covava remordiments o por per l'excomunió i per allò que pogués trobar-se a l'altre món on creia que s'encaminava, no ho va deixar notar: diu que quan l'hereu, Alfons, va entrar a veure son pare estès al llit de mort, ell li va engaltar que què hi feia allà, encara, que l'esperaven a Mallorca.

I Alfons se n'hi va anar, és clar. I va prendre l'illa, i Eivissa també. I Menorca per torna, que aleshores tenia vinculació vassallàtica amb el rei de Mallorca però continuava amb senyor sarraí. Jaume II va veure, per tant, les possessions reduïdes al continent. Des de Perpinyà va organitzar alguna expedició punitiva a l'Empordà, però les forces del seu nebot, ara fet Alfons II, l'en van foragitar. No va ser, de fet, fins que morí Alfons, i que el substituï a la corona el germà, Jaume, que les relacions no es van normalitzar. Tots dos Jaumes (el segon fill de Pere el Gran va regnar amb el nom de Jaume II, igual que l'oncle, i el sobrenom *el Just*) van acordar la devolució de les illes. I el

EL TEMPS

La Cort de Jaume II de Mallorca, amb l'escrivà reial, segons el *Llibre de franqueses i privilegis del regne de Mallorca*.

rei de Mallorca es va trobar amb el regal de Menorca, que abans no tenia.

A partir d'aquí, expliquen les cròniques, es va dedicar a regnar. Amb certa tranquil·litat. I força equitat: "No es preocupava simplement d'omplir les seves arques –apunta Garrido–, sinó que també

va procurar pel benestar de la gent que governava: va fer una autèntica campanya de repoblació del camp mallorquí, va fundar viles, va concedir privilegis i es va guanyar el qualificatiu de *rei bo*."

Núria Cadenes